

A RÉGI PÉCSI EGYETEM.*

Történelmi tényezők játszottak közre, hogy Pécs lett volt Közép-európa egyik legelső egyeteme. És amióta ez a magyar egyetem - nem tudjuk, hogy mikor és miért - megszűnt, állandó volt Pécs törekvése, hogy újból egyeteme legyen. Kétségtelen, hogy a történelmi jog volt az, mely a nagymultu város eme nemes törekvését folyton táplálta és amelynek eredményeképpen az 1921: XXV. törvénycikk Pécsnek tényleg újból egyetemet adott: a Pozsonyból elűldözött és hontalaná vált m.kir. Erzsébet tudományegyetemet. Nem látszik tehát fölöslegesnek, hogy rövid történetét és könyvészetét adjuk - egyetemünk történetével és könyvészetével kapcsolatban - annak az egyetemnek is, mely létevel történelmi jogot adott egyetemünknek és ad további fennállásának. Tesszük ezt annál is inkább, mert a régi pécsi egyetem története sok tekintetben homályban van; kevés a rávonatkozó biztos adat, keveset is irtak róla; ezt a kevés adatot tehát egybegyűjteni nem lehet céltalan.

Nem kerülheti el a kérdés tárgyalásánál figyelmünket mindeneke-lőtt az a körülmény, hogy az a kor, melyben a régi pécsi egyetem keletkezett, történelmünknek fénykorszaka. Nagy Lajos király tüneményes lángész, amint azt a világtörténet íróinál is megjegyezve látjuk ("Ein wahrer Königsgenie". - Joh. Eichhorn: Weltgeschichte. II.

* Részlet a szerző "A régi pécsi és a m.kir. Erzsébet-tudományegyetem és bibliografiája" c. munkájából, melyet az Erzsébet-tudományegyetem tíz éves pécsi fennállásának jubileumára irt és állított össze.

Bd. 508.1.), nagy nemcsak a háboruban, de a béke műveiben is, ki- nek országlása alatt tetőpontját érte el a birodalom. Hatalmas benn, tekintélyes künn. Szava döntőleg hatott Európa akkori poli- tikai mérlegében. Határai a Balti tengertől a Feketéig s innen az Ádriáig terjedtek. Tíz ország tartozott a magyar koronához. A ma- gyar lobogók szinte egész Európán végigvonulva hirdették Magyar- ország hatalmát és dicsőségét. A magyar király tudta nélkül sem- misem történhetett Európában. Ő védte a pápát, szövetekezett az olasz fejedelmekkel, leverte a büszke Velencét. Genova, Firenze, Padova, Aquileia intésére figyeltek. Lengyelországban Iajos, a ma- gyar király uralkodott. A bosnyákok, szerbek, bolgárok és oláhok hűbéresei voltak, sokan őt óhajtották német császárnak. Budavár- ra, Visegrádra, Diósgyőrre, a királyi udvar fényes székhelyeire elzarándokoltak az ismert világ fejedelmei a tatár kántól a fran- cia királyig és a német lovagrend főnökétől a konstantinápolyi császárig személyesen vagy követségeik által képviselve. És fegy- veres nép ellenséges szándékkal Magyarországhoz közeledni nem me- részelt.

Magyarország e glóriás fényű korszakában keletkezett a pécsi egyetem, az elsők között Középeurópa első egyetemei között, örök tanulságul arra, hogy a magyar nemzet a Kelet és Nyugat közti el- kerülhetetlen harcai mellett is időben megértette az egyetemes mű- velődés szükségességét és korán bekapcsolódott az európai kulturá- lis áramlatokba, de egyszersmind Pécs örök büszkeségeül is, hogy Magyarország legszebb napjaiban otthont nyújtott a szellemi élet központjának s ezuton is fényes multat örökitett meg az utódok em- lékezetében.

Az egyetemek alapításának sorrendjében a bécsi egyetem után mindjárt a pécsi következik, megelőzve a mai külföldi egyetemek legnagyobb részét.

Franciaország, Olaszország, Anglia és Spanyolország után IV. Károly császár 1346-ban Prágában, Nagy Kázmér király 1364-ben Krak- kóban és IV. Rudolf osztrák herceg Bécsben 1365-ben alapítottak egyetemet.

Utánuk Középeurópában negyediknek Nagy Lajos királyunk pécsi egyeteme következett. Alapításának oka nemcsak az volt, hogy a szellemi életnek központot teremtsen az ország és szomszédos országrészek javára, hanem miként látjuk IV. Károlynál (Prága), Nagy Kázmérnál (Krakkó), IV. Rudolfnál (Bécs): függetleníteni az országot kulturális tekintetben is a külföldtől, emelni országába belső kulturális fejlődését, emelni a maga hatalmát, erejét.

Hogy a pécsi egyetem minden kétséget kizáróan első egyetem volt-e Magyarországon, vagy nem, ezt a kérdést figyelmen kívül hagyjuk most. Iróink 1896 előtt ugyanis majdnem kivétel nélkül egyetemenek tartották (studium generalé-nak) az árpádkori veszprémi iskolát. Így Schönvisner István (*Collectanea historica Universitatis regiae scientiarum Hungaricae*. Kézirat. Egyetemi könyvtár, Bpest. Cod. G. 139.) Toldy Ferenc szerint "hogy tudományos tekintetben semmit se nélkülözzön a haza, jókor gondoskodtak királyaink egy a külföldet pótló egyetemről: ennek széke Veszprém volt... Alapítóját határozottan nem tudjuk, de hogy Szent István volt, alig kételkedhetni". (A magyar nemzeti irodalom története. I. köt. Pest, 1852. 70. l.). Ugyanígy Kerékgyártó Árpád (*A műveltség fejlődése Magyarországon*. Pest, 1859. I. köt. 484-485. l.). Hasonlóképen Vass József, azzal a különbséggel, hogy ő az egyetem létezését III. Béla király idejétől számítja (*Hazai és külföldi iskolázás az Árpád-korszak alatt*. Pest, 1862. 48-49. l.). Vass nézetét vallja Ábel Jenő is, aki a veszprémi egyetem fennállásának idejét nem tudja meghatározni, de 1246-1301, vagy 1281 közt gyanítja (*Egyetemeink a középkorban*. Budapest, 1881. 3-4. l.), továbbá Szabó Károly (*Kun László*. 36. l. - *Magy. tört. életrajzok*. II. köt.), Baróti Lajos (*Szalay-Baróti: A magyar nemzet története*. I. köt. Budapest, 1895. 392. l.), Beöthy Zsolt (*A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése*. 14. kiad. Budapest, 1922. 19. l.).

Békefi Remig "Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése" c. munkájában (Budapest, 1896. 34-35. l.) cáfolja, hogy a veszprémi iskola egyetem lett volna. Ennek ellenére iróink közül többen még mindig egyetemenek tartják a veszprémi iskolát. Békefi érveit Schönvisner és Ábel érveivel szemben én sem látom meggyőzők-

nek. Így a kiváló tudós összehasonlító módszeren nyugvó ellenbizonyítékai mellett is lehetségesnek tartom, hogy a veszprémi főiskola egyetem volt.

A régi pécsi egyetem történetére nézve is sok tekintetben homályban vagyunk. Míg ugyanis a szomszéd középkori egyetemek, Prága, Krakkó és Bécs egyetemeinek legrégebbi anyakönyvei és statutumai is megmaradtak, addig a mi pécsi egyetemünkről csak tizenöt oklevélet ismerünk. Ezek közül nyolc közvetlen az egyetemre vonatkozik, hétben pedig az egyetemről vagy egyetemiekéről szó esik. Valamennyit a római vatikáni levéltár őrizte meg.

A régi pécsi egyetemről tehát keveset tudunk. Áttanulmányozva a lehetőségig mindazt, amit róla irtak, meg kell állapítanunk, hogy a régi pécsi egyetem történetével a legbehatóbban és legrészletesebben Békefi Remig foglalkozott. Nincsen kérdés, melyre ne terjeszkedett volna ki. S ma is alig adhatunk többet, mint amit Békefi nyújtott. (Békefi: A pécsi egyetem. Akadémiai székfoglaló. Budapest, 1909. M.T. Akadémia. 138 l. 6 lev. 8°)

Előadása majdnem kizárólag arra a kevés okiratra támaszkodik, melyet a Vatikánban őriztek meg. Rávonatkozó hazai okmányaink ugyanis nem maradtak fenn. Sajátságos, de a régi pécsi egyetemről egykoru krónikásaink nem emlékeznek meg. Még Küküllei János, Nagy Lajos történetének megírója sem, aki megemlékezik Nagy Lajos dicsőséges hadjáratairól és tudományosságáról is, de nem szól semmit a pécsi egyetemről. Meglepő, hogy még Bonfininél sem találunk a pécsi egyetemre vonatkozó adatokat. Pedig Bonfinit - mint tudjuk - Mátyás király épen azért bizta meg a magyar történet megírásával, hogy az addigi történetírók hiányait pótolja és mindenre kiterjeszkedjék. Bonfini nagy érdeklődéssel részletezi ugyan a római uralom emlékeit, a lehető legfukarabban emlékezik meg művelődésünk másik tényezőjéről, az iskoláról. Így egy szóval sem emlékezik meg a pécsi, óbudai és pozsonyi egyetemekről.

Történetíróink közül legelsőnek Istvánffy Miklós (1538-1615) tesz említést az egyetemről, aki az 1543. év történeténél ezt állítja: "Volt Pécssett hajdan híres egyetem is, melybe a tanuló ifjak

ugy özönlöttek, hogy - amint mondják - kevés évvel eme háboru előtt kétezeren is látogatták. (Historia regni Hungariae. Libri XXXIV. 1460-1606. Viennae, Pragae et Tergesti, 1758. lib.XV.161) Istvánffy e nagy művét Pázmány Péter adta ki először Kölnben 1622-ben. Megállapíthatjuk belőle, hogy a pécsi egyetemre vonatkozó megjegyzésében a szóbeli hagyományra támaszkodik.

De nem nyújtanak többet azon idők külföldi történetirói sem. Denifle dominikánus atya, a Vatikán allevéltárnoka, aki a középkori egyetemek történetének megírásával e kérdésnek legelismertebb és világhírnévre szertett tekintélye, panaszkodik, hogy a középkori egyetemekről szóló munkák nagyon tökéletlenek. Felsorol közülük egy csomót, mint pl. Guolphgangus Justus Francophordianus: Omnium academiaram et quarumdam illustrium scholarum totius Europae erectiones, fundationes, confirmationes. Francoforti, 1554.; Middendorpius: Academiarium orbis christiani libri duo. Coloniae, 1572.- Majd rátér a kérdés későbbi történetiróira. Így pl. Besold: Nomenclatur der Academien. Ratisbonae, 1740.; Keuffel: Historia originis ac progressus scholarum inter christianos. Helmstadii, 1743.; Immanuelis Godofr. Goezii Geographica academica. Norimbergae, 1789.; Meiner: Geschichte der Entstehung und Entwicklung der hohen Schulen unsers Erdtheils. Göttingen, 1802-1805. Friedr. Karl Savigny: Die Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter. Bd. I-VI. Heidelberg, 1815-31.; Landriot: Recherches historiques sur les écoles litteraire du christianisme. Paris, 1851.- És megállapítja, hogy mindezek a munkák nem valami örvendetes képet nyújtanak. Hiányosak és rendszer nélküliek. Néha összevisszaság. A jobbaknak is nagy hibája, hogy nem térnek ki az összes egyetemekre, pl. Savigny különösen a német, a magyar és lengyel egyetemekre nem fordít semmi figyelmet. Grässenek pedig, aki szintén foglalkozik az egyetemek történetével, az a hibája, hogy nem foglalkozott az eredeti forrásokkal, rosszul adja ezért az egyetemek alapításának évét; érdeme inkább abban van, hogy felsorolja azokat a munkákat, melyek az egyes egyetemekre vonatkoznak (Lehrbuch einer allgemeinen Literärgeschichte. II.3. Abt. 2.Hälfte.Dresden, 1843.).

Emiatt - mondja Denifle - nem is ezeknek az összefoglaló munkáknak lehet annyira hasznát venni e kérdés feldolgozásánál, mint inkább azon munkáknak, melyeket az egyes országokban irtak saját egyetemeikről.

És itt mint Magyarország egyetemeinek leggondosabb történetiróját Ábel Jenőt említi meg, aki nagy szorgalommal gyűjtötte össze és bőven közölte Magyarország egyetemeire vonatkozó adatait. (Denifle: Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400. Berlin, 1885. Bevezetés, VIII-XVIII.)

Denifle a pécsi egyetemről szóló munkák közül idézi a Bullarium Romanumot, mely az egyetem alapítását VI. Orbán pápának tulajdonítja. Felhozza Schultet, aki a Bullarium Romanum nyomán 1383-ra helyezi a pécsi egyetem alapításának idejét VI. Orbán pápa uralkodása alatt, bár tudhatta volna akkor már a magyarok leírásából az alapítás évét és alapító nevét. (Schulte: Das Recht der Ertheilung der Befugniss zum Lehramte der Theologie - missio ecclesiastica - nach der Geschichte und nach dem geltenden Rechte der katholischen Kirche.- Archiv für kath. Kirchenrecht. Bd. XIX. 1868. 22. 1.). Megemlékezik továbbá Francesco Maria Colle és Giov. Fantuzzi munkáiról, mint amelyek Bolognai Galvano pécsi egyetemi tanárra nézve tartalmaznak adatokat (Giov. Fantuzzi: Notizie degli scrittori Bolognesi. Vol. IV. Bologna, 1781-94.- Franc. M. Colle: Storia scientifico^{-letteraria} dello studio di Padova. Vol. I-III. Padova, 1824).

Egyébként Denifle a pécsi egyetemre vonatkozó okiratokon kívül, melyek történetének megírásánál mindenekelőtt mérvadók, csak magyar munkákra hivatkozik. Így Wallaszkyra (Tentamen historiae litterarum sub rege gloriosissimo de Hunyad in Hungaria. Lipsiae, 1769), Kollerre (Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. III. Posonii, 1784), Katonára (Historia crit. regum Hungariae stirpis mixtae. Tom. III. Budae, 1790), Fejérre (Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae, 1834) és Ábelre (Egyetemeink a középkorban. Budapest, 1881.)

Nagy Lajos király - az akkori szokás szerint - az általa tervezett pécsi egyetem alapítólevelét jóváhagyás végett V. Orbán pápá-

nak küldte meg. És V. Orbán pápa 1367. szept. 1.-én jóvá is hagyta a pécsi egyetem alapítását. (Íásd az I. sz. oklevelet.) Jóváhagyásáról Nagy Lajost 1367. szept. 2.-án kelt levelében külön is értesítette (II. sz. oklevél.) Ezen levelében jobbra megismétli ugyanazt, amit alapítólevelében irt. "Te - ugymond a pápa Nagy Lajosnak - nemcsak Magyarország, hanem a szomszédos területek javára, Pécsset, amely jelesebb és különösen alkalmas és megfelelő hely, az apostoli szék hozzájárulásával egyetemet akarsz alapítani a megengedett fakultásokkal, hogy ott a hit terjedjen, az egyszerűek kitanuljanak, az ítélet igazságossága fennmaradjon s az emberek esze és értelme fejlődjék. A felsorolt dolgokat, meg azt a hitbeli tisztaságot is figyelmesen mérlegelvén, mellyel Magyarország királyai és lakói a multban és a jelenben a római anyaszentegyházhoz fűződnek, hő vágyunk, hogy az ország a tudományok ajándékával gyarapodjék és termékenységevel megtermékenyüljön, s így olyan férfiakat szüljön, akik a tanács érettségével, az erény ékességével tündökölnék és különböző tudományoknak alapelveiben jártasak; s legyen az országnak kutforrása, amelynek bőségéből mindazok merithessenek, akik a tudományok okirataiba kívánnak belemerülni. Gondos vizsgálódás után mindezt s különösen azt, hogy Pécs városa - az értesítés szerint - az ország többi városai között a tudomány magvainak szaporítására és üdvös sarjainak növelésére különösen alkalmasnak és megfelelőnek ígérkezik, megfontolván s nemcsak Magyarország és Pécs városa, hanem a szomszédos országok lakóinak javára és előhaladására atyai érzülettel törekedvén s a Te kérelmed előtt meghajolván: testvéreink tanácsára elhatározzuk és elrendeljük, hogy Pécs városában legyen és örök időnkig fennmaradjon az egyetem (studium generale) a kánon- és római jogi, ugyszintén más megengedett fakultással, leszámítva a theologiait."

Ezen oklevelek szerint volt tehát Pécsset az egyetemen egyházi- és római jogi kar. Volt filozófiai kar, mert ez azon idők szokása szerint alapul szolgált a többi karhoz. Theologiai kar nem volt, mert V. Orbán pápa nem engedélyezte. Orvosi kar felállításáról nincsen tudomásunk.

A doktorrá vagy magisterré való avatási jog a püspöké volt, ennek hiánya esetén a káptalani helytartóé. Ezek hívták tehát egybe a megfelelő fakultás előadó doktorait vagy magistereit, hogy a jelölteket elnökletük alatt megvizsgálják. A doktorrá vagy magisterré avatottak azután minden további vizsgálat kizárásával taníthattak bármely egyetemen.

Néha előfordult azonban, hogy a pápák más formában is megengedték a doktorrá avatást. - Így Pál szebeni prépost doktorrá avatását V.Orbán pápától kérelmezte. Mivel a pápa arról értesült, hogy Pál prépost az egyházjogban nagyon jártas, 1369. ápr. 2.-án kelt levelével meghagyta Cato bácsi püspöknek, hogy gondosan vizsgálja meg Pál prépost tudományát s ha ez a mértéket megüti, avassa őt doktorrá, s ebben a pécsi egyetemnek ellenkező kiváltsága nem szolgál akadályul (V.sz.okl.)

V.Orbán pápa a pécsi egyetem alapítólevelét helybenhagyó iratában azt is mondja, hogy a magyar király a pécsi egyetemi tanárok megfelelő javadalmazásáról gondoskodjék, mert különben a pápa helybenhagyó levele érvényét veszti (I.sz.okl.). - Hogy mennyi volt ez a javadalmazás Nagy Lajos idejében, vagy később, ezt nem tudjuk. Csak arra nézve vannak adataink, hogy az egyházjog tanára, Bolognai Galvano, mit kapott a pécsi püspöktől. 300 ezüst márkát, vagyis 600 aranyforintot tett ki ez évenként, melyet Galvano meghatározott részletekben kapott kézhez. Olyan összeg, melyet azon idők egyetlen egyetemén sem kaptak a tanárok. Békefi ezt 1909-ben 6900 aranykoronára becsüli. A krakkói egyetemi tanárok pl. ennek a fizetésnek egy-nyolcad részét kapták ugyanakkor. Ezenkívül megkapta Galvano a püspöktől Ürög falu (Baranya m.) tizedjövedelmét 70 arany pengő értékben, továbbá egy pécsi házat, Vilmos pécsi püspök terve szerint egész életére, sőt még utódaira is, melyet azonban a pápa csak Galvano élete fogytáig hagyott jóvá. (VIII.sz.okl.-És Békefi i.m. 37-40.1.)

Megtudjuk továbbá az alapítást jóváhagyó pápai oklevélből, hogy miért lett Pécs egyetemi székhellyé. "Mert Pécs jelesebb és különösen alkalmas és megfelelő hely volt erre". Ezenkívül Békefi döntőbb

oknak látja azt a körülményt, hogy Vilmos, az akkori pécsi püspök, mind a királynak, mind a pápának bizalmasa és kedvelt embere volt s mint ilyen vitte keresztül Nagy Lajos királynál, hogy az egyetem székhelye Pécs legyen (Békefi: A pécsi egyetem. 28-30.1.)

Nagyon keveset tudunk az egyetem tanáira és hallgatóira nézve. Francesco Maria Colle "Storia scientifico-letteraria dello studio di Padova" c.munkájából tudjuk, hogy Nagy Lajos király 1360-ban, tehát a pécsi egyetem alapítása előtt hét évvel megkereste Carrara paduai herceget, hogy engedje át alapítandó egyeteméhez Bartolommeo Piacentinit, a paduai egyetem tanárát, de kérése eredménytelen volt (III.köt.46.).

Kit ismerünk már most az egyetem tényleges volt tanárai közül? Iróink régebben három nevet szoktak felhozni. Saraceno di Padova, Galvano di Bologna és Illicini Péter nevét. Mind a három olasz származású. Engel János történetében ezeken kívül még két új névvel találkozunk, akik a pécsi egyetemen tanítottak volna. Engel ugyanis a pécsi egyetemről szólva "Galvanus Bethini" mellett, aki "Decretorum Doctor in studio Quinqueecclesiensi" 1372-ben, határozottan azt állítja, hogy a pécsi egyetemen tanított Imre Archidiaconus is, aki "Magister in artibus" és Pécsen volt 1376-ban és hogy az orvostudományak is voltak magisterei az egyetemen, így pl. László, aki 1366-ban Lajos király háziorvosa volt (Joh.Christ.von Engel: Geschichte des Ungarischen Reichs. Wien, 1813. II.rész. 148 l.jegyzet). Hogy Illicini Péter soha sem volt pécsi egyetemi tanár, már Ábel Jenő bizonyította (i.m.15-17.), hogy pedig Saraceno di Padova tanított volna az egyetemen, amint Colle véli (i.m.II.208.1.), azt Békefi igyekszik cáfolni (i.m.41.1.).Az Engel által említett Imre és László magisterek történetére nézve sem tudunk bizonyosat. Engel nem nevezi meg állításának forrását; így nem ellenőrizhető. E korból ismerünk ugyan Imre nevezetű kanonokot, aki a nagyváradi székeskáptalan Chartulariumát írta meg s aki igen nagy műveltségű ember volt. 1370-1376-ig volt nagyváradi kanonok. 1376-ban azonban nyoma veszett Nagyváradon. Hogy mi lett belőle, elhalt-e, vagy a magasba emelkedett, arról hallgatnak történeti emlékeink. (Bunyitay

Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. Nagyvárad, 1883. II.köt. 102-103.1.). Az a körülmény, hogy 1376-ban eltűnt Nagyváradról, Engel szerint pedig 1376-ban a pécsi egyetemnek hasonló nevű tanára volt, arra enged következtetni, hogy nem kizárt dolog, hogy Imre kanonok 1376-tól Pécsen volt egyetemi tanár. Bizonyosat azonban sem róla, sem László orvostanárrol nem mondhatunk, miután erre Engel állításán kívül nincsenek bizonyítékaink. Így a régi pécsi egyetemnek csak egyetlen egy tanáráról van biztos tudomásunk, Bolognai Galvanóról (Galvano di Bologna), kit régebben Galvano Bethini vagy egyszerűen csak Bethini néven emlegettek. A rávonatkozó adatokat részben a pápai okiratokból, részben Colle és Fantuzzi munkájából ismerjük.

Ezek szerint Bolognai Galvano az egyetemet Páduában végezte. Ugyanott lett az egyházjog doktora. Ugyanott kezdte meg egyetemi tanárkodását is. Paduából került Pécsre az egyetem egyházjogi tanszékére. 1374-ben azonban már bolognai egyetemi tanár. XI.Gergely pápa ugyanis Villa Novában a fenti dátummal kelt levelében arra utasítja a bolognai egyetemet, hogy Bolognai Galvano volt paduai és pécsi egyetemi tanárt fogadja testületébe és mindama jogokban részesítse, melyek a bolognai doktorokat megilletik (IX.sz.okl.). 1379-82 között a paduai egyetemen tanít, majd 1383-ban újból a bolognai egyetemre hívják meg. Ott is halt meg. Hogy mikor, nem tudjuk biztosan, csak annyi bizonyos, hogy 1395-ben már nem élt. (Fr. M. Colle. i.m. III.47-50).

Bolognai Galvano az egyetemi tanárság mellett Vilmos pécsi püspöknek tanácsadója is volt. Nagy Lajos pedig diplomáciai feladatokkal bízta meg (VI. és VII.sz.okl.).

Az a körülmény, hogy az egyetemek szinte versenyeztek érte, arra mutat, hogy nagyon kiváló ember volt. Ezt bizonyítja egyébként irodalmi munkássága is. Több műve maradt fenn. Ezek a következők: "De differentiis legum et canonum"; "Casus, qui iudicis arbitrio relinquuntur"; "Tractatus de decimis"; "Repetitio in Cap.Gravis de restitutione spoliatorum"(Vat.Cod.2683 fol. 218-220); "Repetitio in glossa Opinionem, Cap.I. De constitutionibus"(Vat.Cod.2683.fol.

225-227.) a következő megjegyzéssel: "Galvanus de Bononia Decretorum doctor anno MCCCLXXI". Colle megjegyzi, hogy ha ez az évszám helyes, akkor ez a Repetitio Magyarországon készült, mert Bolognai Galvano ekkor pécsi egyetemi tanár volt (Fr.M. Colle: i.m., III, 50-51.).

Galvano e munkái közül az első (De differentiis legum et canonum) halála után nyomtatásban megjelent. A többi művét kéziratban őrzik a Vatikánban. Sem Colle, sem Békefi nem jegyzik azonban meg, hogy a nyomtatásban megjelent munkája hol és mikor jelent meg. Így nem látszik fölöslegesnek itt megemlíteni, hogy Galvano e munkájának három kiadása ismert. Ezek a következők: 1. Galvani (Salviano) da Bologna: De differentiis legum et canonum, S.n.t., [circa 1475], in 4°, ff. 8- Reichling, Suppl.n° 79 [Bibl. Univ. Basiliensis: N.q. VII. 2⁽²⁾]- 2. --- S.n.t [Memmingen, Albrecht Kunne, 148. vol. 149.], in 4°, ff. 6, Hain 7452= Proctor: 2813.- 3. In "Tractatus tractatum magni universi Juris duce et auspice Gregorio XIII. P.M. in unum congesti". Venetiis, Franciscus Ziletus, 1584. in f^o, tomi 18 in 28 vol.- T^o I., ff. 189-190.*

Az általunk ismert pápai okiratokon, Colle és Fantuzzi munkáján kívül különben még a következő művekben lehet Bolognai Galvanora nézve adatokat találni. Chevalier, Ulysse: Repertoire des sources historiques du Moyen Âge... (Vol. I. colonne 1645), továbbá: Nouvelle Biographie Générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours... publiée par M.M. Firmin Didot Freres sous la direction de M. Hofer. (Tome 19. éme, 353).- Mindenesetre a Galvanora vonatkozó munkákon kívül különösen érdekes lenne Galvano munkáival is közelebbről megismerkedni. Ezekkel irodalmunk mindezideig nem foglalkozott. Pedig nemcsak tudománytörténeti, de a régi egyetem történetének szempontjából is kívánatos lenne, hogy kutatóink közül foglalkozzék valaki majd e munkák közelebbi megvizsgálásával.

* Fogadja e helyütt köszönetemet Tommaso Ramorino professzor, a paduai egyetem könyvtárának igazgatója azért, hogy Galvanora vonatkozó egyes adatok közlésével e kutatásomban segítségemre lenni szives volt.

Az egyetem hallgatói közül csak négynek a nevét ismerjük. Ezt is csak azon körülményből, hogy mint kispapok szabálytalanságba estek s emiatt felmentés végett a pápához kellett folyamodniok. A felmentő pápai okiratok azok, melyekből e neveket ismerjük és amelyekből arról győződünk meg, hogy ezek az ifjak koruknak és környezetüknek hű fiaik, többé kevésbé világi hajlandóságu tanulók. A pécsi egyetemen Csót György zágrábi egyházmegyei klerikus összevész egyik iskolatársával, Kanczellár János pécsi egyházmegyei kispappal s önvédelemből lenyilazza ellenfelét. Ez a halálos sebében elvérző tanuló olyan indulatos legény, hogy a végső leszámolás előtt csak úgy szórja az aljas szavakat, meg akarja verni az egyetem rektorát, dühe egyre magasabbra hág, s mikor Csót György az iskolából szállására indul, ő kezdi meg a halálos végű párbajt. - Mint az okiratból kivehető, fegyveresen járnak a hallgatók, a papságra készülő környékbeli ifjak is, s közben a nyilazásban gyakorolják magukat. - Csót György és Kanczellár János nevén kívül hasonló pápai felmentő okiratból még két nevet ismerünk az egyetem hallgatói közül. Ezek: Szöllősi FABIÁN fia György kispap és László fia Lukács pécszegyházmegyei kispap. (XIII-XV.sz.oklevelek).

V.Orbán pápa 1367 szept.2.-án kelt levelében arra kéri Nagy Lajost, hogy a királyi alapítólevél tervezete szerint a pécsi egyetem részére engedélyezett kiváltságokat véglegesen biztosítsa és erősítse meg s ha helyénvaló lesz, a doktoroknak, magistereknek és hallgatóknak királyi bőkezűséggel ujakat adományozzon s mind a régieket, mind az ujakat ő maga is, meg mások is tartsák érvényben. (II.sz.okl.). Hogy mik voltak ezek a kiváltságok, szabadságok és mentességek, arra nézve nincsenek dokumentumaink. A római szentszéktől kapott kiváltságokra van pár okiratunk. Így V.Orbán pápa Nagy Lajos kérésére 1367. szept.12.-én kelt levelével felmentette a pécsi egyetem tanárait és hallgatóit a residentiartás kötelessége alól (III.sz.okl.). Ugyanezt tette XI.Gergely pápa a pécsi egyetem kérésére 1376.jan.16.-án (X.sz.okl.). A szentszék ezenkívül biztosította a pécsi egyetemi tanárok és hallgatók egyházi javadalmát is felmentésük idejére (IV.és XI.sz.okl.), sőt megengedte a pécsi

püspöknek, hogy egyes javadalmakat fenntartsion a pécsi egyetem egyházi és római jogi tanárai számára, még abban az esetben is, ha ezeknek már más javadalmuk volt (XII.sz.okl.). A királytól kapott kiváltságokra nézve pedig és általában az egyetem életére nézve, ha nem is állnak rendelkezésünkre okiratok, ha nem is maradtak fenn a statutumok, részletesen tájékoztathat bennünket akár a krakkói egyetem akár a bolognai egyetem élete. (Lásd: Békefi i.m.44-46.l.és Békefi: A bolognai jogi egyetem XIV. és XV. századi statutumai. Budapest, 1901. M.T.Akadémia. 89.l.8°)

És itt a párisi mellett különösen a bolognai egyetem nagy történeti szerepét kell kiemelnünk a középkori egyetemek között. Mert tény, hogy az olasz egyetemek közül több egyenesen a bolognai egyetemből keletkezett, mások meg a bolognai egyetem mintájára szervezkedtek. Ezek azután statutumaikat érthetőleg Bolognából kölcsönözték. Perugia, Firenze, de különösen Padova egyetemére nézve részletesen kimutatta ezt Denifle (Archiv für Litt. und Kirch.Gesch.III. évf.). A pécsi egyetem, mely a bolognai mintájára jött létre, mindenestre sokat vett át a bolognai egyetemtől is. Így ha a pécsi egyetem statutumait nem is ismerjük, némi képet alkothatunk magunknak, ha beletekintünk a bolognai egyetem XIV. és XV. századi statutumaiba, melyek kéziratban a pozsonyi káptalan könyvtárában maradtak fenn s melyeket Denifle a főképen általa szerkesztett Archiv für Litt.und Kirch. Gesch.III.évfolyamában tett közzé. Ezekből megtudjuk, hogy mit és hogyan tanultak és tanítottak? Milyen szervezetben éltek? Hogyan folytak napjaik? Milyen jogaik, kiváltságaik és kötelességeik voltak? (Lásd: Békefi i.m.).

Az egyetemre vonatkozó egyéb kérdésekre és elméletekre, mint pl. hogy hol volt az egyetem épülete, hogy miért nem engedélyezte a pápa a theológiát az egyetemen, amely kérdések vitatott, de el nem döntött kérdések az egyetem életében, nem térek ki. A bibliográfiában adott tartalomjegyzék a lehetőség szerint rámutat arra, hogy kik és miként foglalkoztak e kérdésekkel.

Még csak egy fontos pontot óhajtok szóvá tenni, melyre nézve nincsen adatunk, de amelynek megoldása érdemes feladata lehetne tör-

ténetkutatóinknak, t. i. hogy mikor szűnt meg a pécsi egyetem?

A legtöbb történetíró szerint középkori egyetemeink közt a pécsi állott fenn a legtovább. Általános volt a felfogás, hogy a mohácsi vész vetett véget virágzásának. Így látjuk ezt Zeiler Mártonnál (*Beschreibung des Königreichs Ungarn und darzugehöriger Landen...* 130. l.), Bél Mátyásnál (*Compendium Hungariae geographicum. Pars II.* 104. l.), Papanek Györgynél (*Geographica descriptio comitatus Baranyensis...* 45. l.), Kardos Alajosnál (*Memoria Studii Generalis Quinque-Ecclesiensis..*), Lányi Károlynál (*A magyar catholicus clerus érdemeinek történet-igazolta emléke.* 64. l.), Fessler Ignácnál (*Geschichte von Ungarn. II, Ausg.* 217. l.), Németh Bélánál (*Baranya Szent Istvántól a jelenkorig. - Baranya multja és jelene. II. köt.* 393. l.). Sokan közülük azt tartják, hogy az egyetem egy ideig még a mohácsi vész után is fennállott. Schönvisner Istvan (*Collectanea hist. Universitatis Reg. Scientiarum Hung.*), Fraknoi Vilmos (*A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században.* 138. l.), Ábel Jenő (*Egyetemeink a középkorban.* 17. l.), Szalay-Baróti (*A magyar nemzet története. II. köt.* 469. l.), Acsády Ignác (*Magyarország három részre osztásának története. - A magyar nemzet tört. V. köt.* 200. l.), Szilvek Lajos (*A pécsi egyetem története*) az 1543. évben látják az egyetem megszűnését. Mások meg az 1547. évet tartják az egyetem fennállása határidejének, így Fejér György (*Historia Acad. Scientiarum Pazmaniae Archiepiscopalis...* 9. l.), Toldy Ferenc (*A magyar irodalom története. II. kiad.* 154. l.), Laky Mátyás (*Művelődésünk tényezői Zsigmond alatt.* 45. l.), Haas Mihály úgy vélekedik, hogy 1552-1558 között szűnt meg az egyetem (Haas Mihály: *Baranya.* 310-311. l.).

Kevesen vannak, kik kisebb határidőt szabnak az egyetem fennállásának. Az *Imago Hungariae c.* munka (*Cassoviae, 1721.*) azt állítja, hogy az egyetem Mátyás király idejéig állott fenn. Kardos Tibor szerint Henrik püspök haláláig (1445) virágzott s Janus Pannonius pécsi püspök Mátyás trónraléptével szervezte át az esetleg megszűnt vagy talajavesztett pécsi egyetemet a kispapok nevelését szolgáló *schola maiorra* (*A laikus mozgalom magyar bibliája.* 28. l.).

Csak három munkát ismerek, melyek egészen kurtára szabták az

egyetem fennállásának idejét. Az egyik Kaemmel Ottó-é, mely szerint amikor Nagy Lajos meghalt s vele összeomlott a magyar állam nagysága, odalett az egyetem is és nem kelt többé életre (Die Universität in Mittelalter. - Schmied: Geschichte der Erziehung. II. köt. 419. l.). A másik Heilig Konrád tanulmánya, mely szerint legtöbb ha tiz esztendeig fennállott (Zur Geschichte der ältesten Ungarischen Universitäten und des Magisters Benedikt von Makra. - A bécsi magyar tört. intézet évkönyve. 1931. 42. l.). Míg a két munka határozottan állítja az egyetem fennállásának rövid létét, Denifle csak vélekedik, hogy az egyetem alig érte meg a 15. század küszöbét és "a budai helyette keletkezett" (Denifle i. m. 418. l.).

Hol van már most az igazság ?

Ezzel a kérdéssel is a legalaposabban Békefi foglalkozott (Békefi: i. m. 47-57. l.). Okiratokkal bizonyította, hogy az egyetem 1400 körül még biztosan fennállott, 1465-ben azonban már bizonyosan nem létezett. Érvelését mindenképen el kell fogadnunk. A kérdés körül folytatott tanulmányaim eredményeként azonban le kell szögez-nem, hogy az egyetem megszűnésének határidejét 1400-1465 köztről, amint azt Békefi meghatározta, 1415-1465 közötti időre kell fele-melni, úgy hogy az egyetem 1367-től 1415-ig biztosan fennállott és megszűnése 1415-1465 között történhetett.

Van a Vatikán titkos levéltárában egy iratcsomó, formularium-gyűjtemény, mely IX. Bonifácus pápa és utódai levelezéseit tartalmazza V. Miklós pápáig. Ebben van egy levél, melyet a pápa egy püspökhöz irt; azonban sem a pápa neve, aki a levelet kibocsátotta, sem a püspök neve, akinek a levelet irták, nincsen benne megnevezve, sem a hely, sem az okirat keltének ideje nincsen rajta megjelölve. Tartalmából azonban bizonyos, hogy a pécsi püspökhöz lett intézve. A lényege ennek a levélnek, melynek Garampi bibornok által hitelesített másolata könyvtárunkban megvan és amelyet már Koller is közölt (Koller: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. III. 333. l.) a következő: A római szentszék értesíti a püspököt, hogy a hozzá intézett kérésre egy ízben megengedi neki a pécsi székesegyházi, a szent Jánosról nevezett pécsi várbeli és a szent Péterről nevezett

pozsegai prépostság fenntartását a pécsi egyetem egyházjogi és római jogi tanárai részére a tanítás idejére, még abban az esetben is, ha ezeknek már más egyházi javadalmuk van (XII.sz.okl.).

Koller e levél közreadásához fűzött megjegyzésében azt mondja, hogy nem tudja megállapítani, hogy ez a levél Bálint püspöknek-e, Jánosnak-e, vagy Henrik püspöknek szól-e, akik IX. Bonifác idejétől egészen a XV. század közepéig voltak a pécsi püspöki székhelyben, csak az a biztos, hogy a három püspök valamelyikéhez volt intézve. Hogy mégis Henrik püspöksége idejében emlékezik meg erről - ugymond - annak az az oka, hogy ezzel jelezni akarja, hogy ez a pápai irat semmiesetre sem keletkezhetett később, mint Henrik püspöksége alatt (Koller i.m. 334.l.).

Toldy (i.m.I.150.) és utána Lányi (i.m.I.541.), Fraknói (A hazai és külföldi iskolázás a XV. században. 138.) és Laky (Művelődésünk tényezői Zsigmond alatt.44.) minden habozás nélkül IX. Bonifácnak (1389-1404) tulajdonítják ezt a felhatalmazást, bár Koller a fentiek szerint nem tud állást foglalni.

E levél pontosabb megvizsgálása kikerülte Áldásy Antal és Békefi Remig figyelmét is. Áldásy ugyanis szintén úgy vélekedik, hogy a levél IX. Bonifácus idejéből való (Áldásy:Alsáni Bálint bibornok. 55.l.- Magy.tört.életr.XIX.). Ugyanigy Békefi (i.m.46.l.). Holott a közelebbi vizsgálat másról győz meg és újabb bizonyítékot szolgáltat az egyetemnek 1400-on tuli további fennállására.

Garampi bibornok, a vatikáni levéltár prefektusa, az 1768. évben az általa hitelesített oklevélmásolathoz megjegyzést fűz, mely szerint a levél a Vatikán titkos levéltárának azon formularium-gyűjteményéből való, melyek IX. Bonifác és utódainak leveleit tartalmazzák egészen V.Miklós pápáig. Eszerint világos, hogy a levél 1389-nél előbb, amikor IX. Bonifác pápa trónra lépett, semmiesetre sem keletkezhetett. Másrészt Garampi arról is tanuskodik, hogy ezt a levelet a XV.század közepe előtt készítették (Koller i.m. 380.l.).

Igy nyilvánvaló, hogy ez a pápai levél az 1389-1445 közötti években keletkezett. Ezekben az években pedig Bálint (1374-1408), Janos (1410-1420) és Henrik (1420-1445) püspökök ültek a pécsi püspöki

székben. Az a kérdés már most: ki volt a három püspök közül az, akihez a levelet intézték?

Bálint püspökhöz semmiesetre sem. Bálint püspök ugyanis még jóval IX. Bonifác pápa trónralépte előtt bibornok lett a presbiter bibornokok sorában (Áldásy szerint 1384-ben, i.m. 26.- Egyesek szerint még korábban. Koller i.m. 149-151. l.).

Az ekorbeli szokás szerint Alsáni Bálint pécsi püspöksége bibornoki kinevezésével megszűnt, s neki tulajdonképen hazát kellett volna cserélnie. Azonban ez nem történt meg. VI. Orbán pápa Alsáni Bálintot ép úgy meghagyta Magyarországon, mint Demeter esztergomi bibornokot. Alsáni Bálintot felmentette a curiánál való tartózkodás kötelezettsége alól és megengedte, hogy a pécsi püspökséget, mint annak kormányzója magának megtarthassa, mely minőségben haláláig meg is maradt (Áldásy i.m. 27. l. és Koller i.m. 152. l.).

Amióta már most Bálint bibornok lett, minden levél, mely címére jött, vagy ahol személyét illetőleg csak említés is történik róla, következetesen a bibornoki címet használja vele szemben, azt - érthetőleg - sohasem mulasztja el, ilyenképen: "Valentinus Cardinalis", "Dominus Cardinalis", "Dilectus filio Valentino tituli sancte Sabine presbitero Cardinali.", vagy: "Dilecto filio Valentino tituli sancte Sabine presbitero Cardinali, Administratori ecclesiae Quinqueecclesiensis.. salutem... (Koller i.m. 197., 199., 217., 230., 233-238., 240-252., 280-281., 284. l., Monum Vat. Hung. Ser. I. tom. III. 13., 20., 127. l., tom. IV. 412., 569., 595. l., Áldásy Antal i.m. 124., 127. l.). És ő maga is mindig a bibornoki címet használja.

Elképzelhetetlen már most, hogy a kérdéses levél, ha az Bálint bibornokhoz lett volna intézve, így lett volna bevezetve: "Venerabili fratri..... episcopo..... salutem et apostolicam benedictionem. Personam tuam etc...", amint a levél tényleg kezdődik. Ez a pápai levél ugyanis válasz arra a kérvényre, melyet Pécs akkori püspöke a szentszékhez irt. Ha Bálint kardinális irta volna a kérést a pápához, -melyben minden bizonnyal a szokásos módon jelezte volna nevét: "Valentinus divina miseratione tituli sancte Sabine sacrosante Romanae Ecclesiae presbiter Cardinalis ac ecclesiae Quinquee-

ecclesiensis perpetuus Gubernator" - lehetetlen, hogy a fenti címzéssel kapott volna levelére választ. A címzett változtával ugyanis a megszólítási formula is módosult mindig a pápai levelekben. S ha a formula-gyűjtemények leveleinél a keltezés mindig és a nevek is a legtöbb esetben elmaradtak, mint jelen esetünkben, ezek a levelek mégis az eredeti levelek. hü másolatát nyujtják, melyek néha az eredeti példányokról azok expediálása előtt, legtöbb esetben azonban a visszatartott fogalmazványokról lettek lemásolva. Ha már most ez a levél Bonifác pápa idejében készült, amikor Bálint régen kardinális volt és ha teljesen pécsi relációban lett megszerkesztve, - mert világosan és félreérthetetlenül a pécsi egyetem tanáraitól és a pécsi püspöknek adott felhatalmazásról van benne szó egyetemi tanároknak fenntartható és adományozható megnevezett beneficiumokra nézve, - érthetetlen lenne, hogy épen a címzés maradt volna a szokástól eltérő, a kérvény aláírójához nem megfelelő, amikor arra különösen ilyen magas méltóság esetén annyira kényesek szoktak lenni.

A levél tehát nem Bálint bibornoknak szól. Következőleg 1389-től, Bonifác pápa trónraléptétől 1408 nov.19.-ig, amikor Bálint meghalt, nem is keletkezhetett.

De nem irták a levelet 1408 nov.19.-től 1410 augusztus 13.-ig sem. Ezen idő alatt ugyanis a pécsi püspökség üresedésben volt.

A levél tehát csakis János (1410-1420) és Henrik (1420-1445) püspökök idejében keletkezhetett. A kettő közül hogy melyiknek szólt, eddig ismert adataink szerint nem dönthető el. Nem valószínű, hogy Henrik püspöknek. Feltételezve az egyetem fennállásának szempontjából a legkedvezőtlenebb esetet, hogy János püspök kapta a levelet és pedig püspökségének mindjárt az első évében, 1410-1411-ben, azon esetben is a levélben foglaltak szerint az egyetemnek körülbelül 1415-ig fenn kellett állnia. A levélben foglalt pápai felhatalmazás ugyanis, mely a pécsi püspöknek jogot ad egyetemi tanárok számára adható megnevezett beneficiumok fenntartására, csak úgy érthető meg, ha az egyetem még teljes virágzásában volt s hogy egyideig még biztosan fennállott. Azt a legkevesebb

időt véve számításba, amelyre okleveleink szerint a pápák a pécsi egyetem tanárai és tanulói számára kiváltságokat szoktak adni, az az öt évet, azt kell mondanunk: a pécsi egyetem 1415 körül még biztosan fennállott.

Az egyetem további fennállására nézve biztos adataink nincsenek. Laky Mátyás úgy véli, hogy az 1458-iki országgyűlés határozatainak 10. pontja,* mely szerint a tanulók, miként a papok és nemesek, fel voltak mentve az adó és vám fizetésétől, a pécsi egyetem tanulóira vonatkozott s így azon időben a pécsi egyetem még virágzásában volt (Laky: Művelődésünk tényezői Zsigmond alatt. 45.1.). Laky véleménye azonban nem bizonyítható. Csak azt állíthatjuk Békefivel, hogy a pécsi egyetem 1465-ben Mátyásnak a pápához egyetem felállítására ügyében intézett levele szerint már nem állott fenn (Békefi i.m. 47-49.1.). Így az egyetem megszűnésének ideje körülbelül 1415-től, amikor még fennállott, 1465-ig, amikor már biztosan nem létezett, további kutatásra vár. Valószínű Kardos Tibor véleménye, aki szerint a pécsi egyetem Henrik püspök idejében (1420-1445) még virágzott, utána azután lassan-lassan a törökök előnyomulásának idején sorvadott s megszűnt még Mátyás budai egyeteme előtt. (Kardos Tibor i.m. 28.1.).

Vitus suffraganeus püspöknek 1455-ben kelt és a bosnyák püspökhöz intézett válasza arra mutat, hogy a pécsi egyetemnek már 1455-ben való fennállása is nagyon valószínűtlen. E levélben Vitus püspök arról tudósítja a bosnyák püspököt, aki könyvmásolókat kért tőle, hogy Pécsen nem talált ilyeneket, ezért a kérésnek nem tud eleget tenni; miután azonban neki is szüksége van könyvmásolókra, Budáról kért és fogadott két könyvmásolót, akik ha megérkeznek, igyekszik a bosnyák püspök kérésének eleget tenni (Koller i.m. IV. 297-298.1.).

E levél szerint nem volt Pécsen 1355-ben hivatásos könyvmásoló.

*Corpus Juris Hungarici. I. 214. Michaelis Szilágyi de Horogszeg Gubernatoris Regni Ungariae decretum anno Domini 1458 editum. Articulus 10: "Item quod nullus omnino hominum de sacerdotibus, scholaribus, nobilibus neque telonia, neque decimas (prout vetus Regni requirit consuetudo) exigere debeat."

Pedig a középkori egyetemek mellett mindenütt ott látjuk a könyvmásolókat, némely egyetemen a könyvmásolók egész testületét, egyetemi kiváltságokkal felruházva. Középkori irodalomtörténetünk nagyon keveset nyújt könyvmásolóinkra nézve. Az ismertek közül egyről sejtem, hogy a pécsi egyetemen könyvmásoló lehetett. Nevét a bécsi császári udvari könyvtár "Aristoteles Physicorum libri 8" XV. századi hártyakézirata tartotta fenn, melynek colophonján olvasható: "Per manus Jacobi de Quinqueecclesiensis" (Csontos János: Magyar Könyvszemle, 1879. 149. l.).* - Nem lehetetlen továbbá, hogy Benedek, a pécsi püspök könyvmásolója a XV. században, a pécsi egyetemen is volt könyvmásoló. Ennek egy eredeti latin levele maradt reánk, melyet év nélkül, de a XV. században egy névtelen egyházi férfihoz azon célból intézett, hogy ennek könyvmásolói szolgálatát felajánlja. A levelet, melyben magát a pécsi püspök volt könyvmásolójának nevezi, Koller közli (i. m. IV. 330. l.). E levélből Benedek könyvmásolói foglalkozása kétségtelen. S ha a levél kelte nincsen is jelezve és azt sem állapíthatjuk meg belőle, hogy írója mikor és melyik püspök mellett volt könyvmásoló, Csontos és Lányi szerint valószínű, hogy a levél Barnis Miklós vagy utóda Janus Pannonius idejéből való (1456-1472). Akkor már megszűnt az egyetem s Benedek scriptor ott sem helyezkedhetett el. Új szolgálatot keresett tehát, mint leveléből kitűnik.*

De ha a XIV. és XV. század magyar könyvmásolóira vonatkozó kutatások hiányos adatokat nyújtanak is és nem derítenek fényt a pécsi egyetem könyvmásolóira, mégis bizonyos, hogy a pécsi egyetemnek mindaddig, míg fennállott, megvoltak a maga könyvmásolói. Viszont az a körülmény, hogy Vitus püspök szerint 1455-ben nem volt Pécsen könyvmásoló, amellet bizonyít, hogy abban az időben nem állhatott fenn a pécsi egyetem. -

* Aristoteles e munkája mint a philosophia naturalis alapvető forrása szerepelt a középkori egyetemeken.

* Az írás középkori magyar történetéhez lényeges adalékot nyújt Csontos János (Lásd: Magyar Könyvszemle, 1879. évf. 42-59., 134-149., 297-305., 1880. év. 247-254., 1881. évf. 205-214.).

Nemrég jelent meg a bécsi magyar történeti intézet évkönyvében egy dolgozat, mely a régi pécsi egyetemmel is foglalkozik "Zur Geschichte der ältesten ungarischen Universitäten und des Magisters Benedikt von Makra" cím alatt Heilig Konrád tollából (1. évf. Bpest, 1931. 42. 1.). Ebben a dolgozatban, mely körülbelül egy oldalnyi terjedelemben ír a pécsi egyetemről, a következő megállapítások foglalhatók:

Az egyetemnek rövid élete volt, mert 1376. jan. 16.-ról keltezve ismerjük a rávonatkozó utolsó pápai iratot. Békefi 1401-ig állítja az egyetem fennállását, de ennek bizonyítása nem sikerült neki. Ő ugyanis egy 1402 február 24.-én kelt pápai okiratot hoz fel, melyből szerinte kitűnik, hogy egy bizonyos Lukács László az előző évben az egyetem hallgatója volt. A kérdéses hely a következőképpen hangzik: *Exhibita siquidem nobis (sc. Bonifacio papae IX.) nuper pro parte Luce Ladislai clerici Quinqueecclesiensis diocesis petitio continebat, quod cum olim* ipse in camera suae habitationis ac in studio quidam acolitus eius socius et constudens, existerent,.... eum percussit...* (Mon. Vat. Hung. Ser. I. tom. IV. 412-413.). Ezen szövegben az "olim" éppen nem az előző évet jelöli. Azonkívül itt csak studiumról van szó, nem studium generaleről, ami azon időben az egyetemet jelentette; ez tehát székesegyházi vagy káptalani iskolát jelez. Arról sincsen szó az okiratban, hogy ez a studium Pécssett lett volna. Feltűnő volna tehát, hogy egy ilyen okirat az egyetem akkori fennállását bizonyítaná, amikor az egyetemről 1376 és 1465 között semmi életjel nem maradt fenn. Ezzel bebizonyított, hogy az egyetem legtöbb 10 évi fennállás után megszűnt. E tételt nem dönti meg a Békefi által felhozott másik két pápai okirat sem, melyek 1400-ból keltezettek (Monum. Vat. Hung. Ser. I. tom. IV. 219. és 281. l.), mert az abban felhozott tények nyilvánvalóan régebbi tények, mint "olim" történetek vannak előadva (mit "olim" versehen), sőt az egyikben ez a kifejezés fordul elő: *quod olim tu, dum in iuventute constitutus eras* (Mon. Vat. Hung. Ser. I.

*Az "olim" szó a Heilig által adott szövegből - ugylátszik sajtóhiba következtében - kimaradt.

tom. IV. 281. l.). E véleményt erősíti az a tény is, hogy 1389-ben Budán egyetemet alapítottak. Feltűnő volna tehát, - ugymond Heilig - ha Magyarországon egyidőben két egyetem lett volna, amelyek egymás tanulóit halászták volna el egymástól.

Mint hogy Heilig megállapítása szorosán történetünkbe vág és nincsen tudomásom róla, hogy azzal valaki foglalkozott és tévedésére rámutatott volna, nem hagyhatom e helyütt a kérdést megvizsgálatlanul.

Hogy az 1376 január 16.-ról keltezett pápai irat nem az utolsó egyetemre vonatkozó irat, azt a fentiek után teljesen feleslegesnek tartom bizonyítani. De hogy a Békefi által felhozott három okmány is bizonyítéka az egyetem 1400 körüli fennállásának, mint Békefi állítja, Heiliggel szemben a következőkkel bizonyítható.

A káptalani székhelyeken alapított papi iskolákat, a káptalani (schola capitularis) vagy székesegyházi iskolákat a hazai középkori okiratok csak a legkivételesen mondják studiumnak, a XIV. század elejétől pedig, amikor az egyetemek studium generale néven lettek közismertek, mindig és mindenütt következetesen a "schola" szóval jelölik. Bőséges példát nyújt erre Békefi Remig ----- nagyszerű művében, melyet a magyar káptalani iskolákról írt és amelyben a káptalani vagy székesegyházi iskolákra vonatkozó okiratok igen gazdag anyagát nyújtja (A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Bpest, 1910. M. T. Akadémia. 598 l. - Oklevéltár: 365-515. l., XXVII., XLVII., LI., LIX., LXXXIII., XCIV. stb. sz. oklevelek.) Semholsem fordul elő a "studium" a "schola" helyett a XIV. század elejétől, mint kérdéses szövegünkben: ... in studio quidam ----- acolitus eius socius et constudens... Előfordul ellenben a leggyakrabban az egyetemekre vonatkozó okiratokban és statutumokban a "studium generale" helyett egyszerűen csak a "studium" szó mint tanintézet akkor is, amikor a "studium generale" használata már elterjedt és közismert volt.

A paduai jogi egyetem statutumaiban ezt olvassuk: "Ex quot literis et columnis constituatur pecia?... Statuimus, quod pecia constituatur ex sedecim columnis, quarum quelibet contineat sexaginta

lineas, et quelibet linea literas triginta secundum taxationem
 studii Bononiensis (Denifle: Die Statuten der Juristen Universität

 Bologna vom Jahre 1314-1347, und deren Verhältniss zu jenen Paduas,
 Perugias, Florenz.- Denifle-Ehrle: Archiv für Litteratur- und Kir-
 chengeschichte des Mittelalters. III.295.1.)- Továbbá: "De taxati-
 one petiarum. Secundum taxationem studii Bononiensis firmamus,

 quod petia constituatur ex sexdecim columnis, quarum quelibet
 contineat sexaginta duas lineas et quelibet linea litteras trigin-
 ta duas" (Denifle: Die Statuten der Juristen-Universität Padua
 vom Jahre 1331.- Archiv f. Litt. u. Kirchengesch. des Mittelalters.
 VI.456.jegyz.).- Ugyancsak a paduai egyetem 1331.évi statutuma,
 mely jelzi, hogy a paduai egyetem a bolognai mintájára rendezte-
 tett be, mondja: "Et eciam cum in pactis inter commune et studium
 continetur, quod studium Paduanum debet eciam secundum statuta

 Bononiensia gubernari.

De ne menjünk messze. A pécsi egyetemre vonatkozó pápai oki-
 ratok - eltekintve az alapító és kísérő levéltől - kivétel nélkül
 csak studiumnak mondják az egyetemet. V.Orbán pápa 1367 szeptem-
 ber 12.-én kelt levelében így ír: "Dilectis filiis, universis doc-
 toribus, magistris et scholaribus studii Quinqueecclesiensis salu-
 tem..." Ugyanott: "... ut vos et quilibet vestrum usque ad quin-
 quennium, a data presentium computandum, Quinqueecclesiensi studio

 insistendo..."(III.sz.okl.). Továbbá: "...non obstantibus quibus-
 cumque privilegiis ac statutis et consuetudinibus studii Quinque-

 ecclesiensis...(V.sz.okl.), "...in ipso Paduano et Quinqueeccle-

 siensi studiis legit laudabiliter et ordinarie decretales.....

 (IX.sz.okl.), "Gregorius, episcopus Servus Servorum Dei. Dilectis
 filiis universis doctoribus magistris et scholaribus studii Quinque-

 ecclesiensis salutem...(X.sz.okl.).

Az előadottakból így biztonsággal megállapíthatók a követke-
 zők:

A "studium generale" helyett, mely műszóval jelölték a közép-
 korban az egyetemet, az egyetem megnevezésére a lehető leggyakrab-
 ban használták csak a "studium" kifejezést. Sohasem fordul elő

azonban ez a szó a XIII. század végétől a székesegyházi vagy káptalani iskolák jelölésére. S így a kérdéses okiratokban előforduló "studium" vagy "studium Quinqueecclesiense" kifejezés semmiesetre sem székesegyházi vagy káptalani iskolát, hanem csakis egyetemet jelent.

Nem is mondja Denifle, akire Heilig hivatkozik, hogy az egyetem jelölésére a középkorban csak a "studium generale" kifejezést használták. Ő csak azt mondja, hogy ez volt a használatosabb kifejezés (Denifle i. m. l. l.).

Hogy pedig e három nevezett okiratban a pécsi egyetemről van szó, az részint a "studium Quinqueecclesiense" kifejezésből, ott pedig, ahol csak a "studium" szó fordul elő, az összefüggésből nyilvánvaló.

Zsigmondnak 1389-ben Budán alapított egyeteme sem mond semmit a pécsi egyetem akkori fennállása ellen. Az új egyetem alapítására Zsigmond azért is gondolhatott, mert a pécsi egyetemnek nem volt hittudományi kara, másrészt mert az ország lakosságának nagyobb része számára Pécsnek alkalmatlan fekvése volt. Épen nem volt tehát feltűnő jelenség az, mint Heilig mondja, hogy Magyarországnak akkor két egyeteme volt. Hiszen Olaszországnak a XV. század közepéig 19 egyeteme volt s tudvalévő, hogy abban az időben egyetemeket alapítani volt fejedelmi divat.

Heilig az egyetem 1400 körüli fennállása ellen felhozott fenti összes érveit azzal igyekszik alátámasztani, hogy a Békefi által felhozott és 1400 körül írt okiratokban a tények, melyek egyes egyetemi hallgatókra vonatkoznak, mind régebben történtek s így már csak emiatt sem szolgáltatnak adatot az egyetemnek 1400 körüli fennállására. Nyilvánvalóan feltételezi, hogy az "olim" szó, mely az események előadásával kapcsolatban mindhárom okiratban előfordul, "régén", "hajdan", vagy "valamikor" jelentésben van használva, holott az a nyilvánvaló, hogy ennek a pápai iratokban nagyon gyakran előforduló szónak itt kétségkívül ez az értelme: "egyszer", vagy "egy alkalommal". Számtalan pápai okirat használja e szót ilyen értelemben (lásd pl. Mon. Vat. Hung. Ser. I. Tom. IV. CXLVII.,

CCXXXVII., CCLX., CCLXXII., CCLXXXIV., CCCLXIV., CCCLXX., CCCLXXXV.,
 CCCCXX., CCCCXXVIII., CCCCLIII., CCCCXCVII., DXXII., DXXVII., DCLVI.
 stb. sz. okiratokat.). Egyébként a tökéletesebb szótárak is felvilá-
 gosítást nyújtanak az "olim" ily értelmű eredeti jelentéséről. Pl.
 Alois Walde "Lateinisches etymologisches Wörterbuch" szótárában
 (II. Aufl. Heidelberg, 1910. p. 538): olim = "einst", *olitana* s. *ollus*.
 U. o. *ollus* altlat. "ille". olim "illuc", altlat. *olli* "tunc". -
 Vagy K. E. Georges "Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörter-
 buch" (II. Bd. J-Z. Leipzig, 1880.) 1189 lapján: Olim. Adv. (Stamm OL,
 wie in ol-lus altlat. = ille) siner Zeit. I. Zur Bezeichnung eines
 unbestimmten, ganz beliebig zu denkenden Zeitpunktes übh., einmal.
 A. in der Vergangenheit: a) ehemals, einst, sonst, vor Zeiten. -----
 b) längst, seit langer Zeit. B. in der Zukunft a) einmalkünftig
 einmal, einst, dereinst. b) in Frage- u. Konditionalsätzen, ein-
 mal = je, jemals. II. Zur Bezeichnung der **fortdauernden** Wiederker-
 derselben Zustände = zu Zeiten, hin und wieder, manchmal, gewöhn-
 lich.

Ott ahol az "olim" szóval ilyen közelebbi meghatározás van
 egybekapcsolva, mint Heilig említi a XIV. sz. oklevélnél:
 quod olim tu, dum in iuventute constitutus eras. . . , ott minden-
 esetre régebbi időből van szó. Itt sem érthető azonban semmieset-
 re sem 20-25 év, mint Heilig véli, hanem legfeljebb néhány év. A
 pápai okiratban ugyanis ez a kifejezés a kérvényező szavait feje-
 zi ki. A kérvényező pedig azért hivatkozik fiatalabb éveire, - er-
 re látunk másutt is esetet, - mert ezáltal is menthetőbbnek véli
 feltüntetni azt a fiatalos temperamentummal elkövetett hibás tényt,
 mely miatt szabálytalanságba esett és amely miatt a pápától fel-
 mentést kér. Egyébként is alig hihető, hogy az a klerikus, aki e-
 gyetemi évei alatt szabálytalanságba esett, de aki pappá akarta
 magát szenteltetni, a szabálytalanság alól csak hosszú évek múlva
 törekedett volna magát felmentetni.

Igy teljesen biztos, hogy ezek az egyetemi tanulókra vonatko-
 zó okiratok az egyetem 1400 körüli fennállásának tanuságai.

Az egyetem történetével kapcsolatban meg kell még röviden em-

lékezünk azokról a szentbeszédekről, melyeket az egyetemen tartottak. Csontos János a Magyar Könyvszemlében még 1882-ben felhívta a figyelmet arra a nagybecsű kodexre, mely a pécsi egyetemen tartott szentbeszédeket tartalmazza és kilátásba helyezte, hogy rövidesen bővebb ismertetéssel fog szolgálni. Ez azonban - nem tudni, mely okból, - nem történt meg.

Békefié az érdem, hogy ezt a kodexet mind bibliografiai mind tartalmi szempontból ismertette, hogy tudománytörténeti értékükről szólott és a magyar szentekre vonatkozó beszédeket ki is adta. (Békefi i.m.63-122.1.). Az ő kiadása nyomán e szentbeszédeket még Pintér Jenő méltatta (Magyar irodalom története. Tudományos rendszerezés. I.325-326.).

Ezek szerint a müncheni k.Hof- und Staatbibliothek kodexének (Jelzete: Windberg 163^b Cod. lat.Mon.22363^b) második része, 1-156 számozott ivrét levél tartalmazza a pécsi egyetemen tartott szentbeszédeket a következő címmel: "Sermones Compilate (igy) in Studio generali Quinque-Ecclesiensi in regno Ungarie." Az irás a XIV.század végére és a XV. század elejére, vagyis Zsigmond király (1387-1437) korára vall. Nem eredeti fogalmazvány, hanem másolat. Tartalmát a pécsi egyetemen készített latinnyelvű beszédek képezik "Sermones de Sanctis" és "De tempore" cím alatt 145 beszédet, - ebből 12 magyar szentekről, 5 beszéd Szent Istvánról, 2 Szent Lászlóról, 1 Szent Imréről, 4 Szent Erzsébetről - és "Sermones Comunes" cím alatt 51 beszédet.

Ezek az egyetemen tartott szentbeszédek, melyeket valószínűleg dominikánusok tartottak, annál inkább figyelemre méltók, mert nem a nép számára készültek, hanem az egyetemi hallgatóság szellemi színvonalát tartották szem előtt. Fogalmazásuk és felépítésük teljesen a skolasztikus világ szellemében készült. Mintabeszédek ezek, melyeknek szerzői mindenesetre magyar emberek voltak, mert a magyar szentekről szóló beszédekben a hazafias magyar pap felfogása szóval meg.

Az egyetem történetének ezen rövid vázlatára arról győzhet meg bennünket, hogy ha kellő adatok nem is állnak rendelkezésünkre ah-

hoz, hogy az egyetem életét ismerjük s működésének hatását eléggé feltüntessük, a szétszórt és hiányos adatok mégis érdekes fényt derítenek hazánk művelődéstörténetére a középkorban."Az egyetem minden országban a nemzeti művelődés legmagasabb rendű intézménye s így nagy nemzeti hivatása van. De ezen túl is emelkedik jelentősége, mert bekapcsolódik a tudomány egyetemes nemzetközi munkájába s ezzel a nemzetet is bekapcsolja a világ kulturális áramlatába", olvassuk Weszely Ödön munkájában (Az egyetem eszméje és típusai. 5.1.). Ezt a kettős célt szolgálta a régi pécsi egyetem is. S így azok a lapok, melyek a fényes multat örökitik meg az utódok emlékezetében, legszebb fejezetét képezik történetünknek.

A magyar egyháztörténelem régibb munkásainak sorából Koller József, a pécsi püspökség nagyérdemű történetirója, a pápai curia datariai levéltárából IX. Bonifác több bulláját tette közzé."Tekintetbe véve azonban, - mondja Fraknói Vilmos, - hogy a datariai levéltár husszor annyit tartalmaz a pécsi püspökségre nézve mint amennyit Koller közölt, azt kell következtetnünk, hogy Koller kutatásában a legszűkebb korlátok közé volt szorítva"(Fraknói: Prolegomena ad Bonifacii IX. Bullas. Mon. Vat. Hung. Ser. I. tom. III. XXIII). A Monumenta Vaticana Hungariae munkatársai, akik előtt a Dataria akkori főnöke, Sacconi bibornok, 1885-ben megnyitotta a laterani palotában őrzött levéltárt, sokkal több adatot találtak a pécsi püspökségre nézve, mégis hiányosnak találták a levéltárt. Mert nagyrésze megsemmisült, amikor I. Napoleon az egyházi állam elfoglalása után 1810-ben elrendelte, hogy a szentszék levéltárai Párisba szállíttassanak. De rövid ideig maradtak ott, Napoleon bukása után visszaküldettek Rómába. A nagybecsű szállítmány azonban utközben sok viszontagságon ment keresztül. A levéltár anyagának a visszaszállítás után alig fele maradt meg (Fraknói u. o.).

Igy érthető, hogy a későbbi és nagyobbfoku kutatás miért talált egyetemünkre nézve is kevés adatot a Vatikán levéltárában, mely az egyetemre nézve majdnem az egyedüli és legértékesebb adatokat őrizte meg.

De más okát is adhatjuk annak, hogy különösen 1400-on túl alig

találunk a pécsi egyetemre vonatkozó adatokat. 1403 január 1.-én Bonifácus pápa Angelo Acciaioli kardinalist magyarországi apostoli követté nevezte ki (Mon.Vat.Hung.Ser.I.tom.IV.531.). Ettől kezdve a pápai követnek sorozatosan olyan ügyek elintézésére adott felhatalmazást, melyeket a szentszék azelőtt közvetlen szokott elintézni. Ilyen volt például: egyházi férfiaknak felmentése a residentiartás kötelezettsége alól, a szabálytalanságok alól való felmentések, stb. (Mon.Vat.Hung.Ser.I.tom.IV.534-570.). Mind olyan ügyek, melyeknek a szentszék útján történt azelőtti közvetlen elintézése több ízben az egyetemre nézve is életjelt örökitett meg. Amióta azonban ezeket a pápai követ hazánkban intézte, az egyetemre vonatkozó iratai, miként az egyetemre vonatkozó hazai irataink általában mind, a többiekkel együtt elvesztek.

A régi fényes és hires Pécs városa 1543-ban, amikor II.Szolimán szultán elfoglalta, egyidőre eltűnt a föld színéről. Ami benne elmozditható, vagy elégethető volt, semmisen maradt épségben.

Igy ha valahol, akkor különösen a régi pécsi egyetem történeténél mondhatjuk el azt a történetkutatók által sokszor hangoztatott igazságot, hogy a multak történetét nem találjuk együtt. Hazai krónikáink középkori kulturtörténetünk e legfontosabb részét különös hanyagsággal kezelték: nem mondanak semmit. A régi pécsi egyetem történetét ezért a világ minden részébe szétszórt adatokból kellett összeszedni. Magyar sors ez, mert rólunk mondható el különösen, hogy multunk emlékeit, tudományunk, művészetünk alkotásait, sőt nyomait is ellenség s jóbarát egyaránt széthordta a szélrózsa minden irányába.

Mint megemlékeztünk már róla, történetíróink közül Istvánffy Miklós (1538-1615) irt első ízben az egyetemről. Kétes értékű adatait azonban az idő megcáfolta. Hogy utána a mai időkig kik és mit irtak az egyetemről, hányan és kik adták ki az egyetem eddig ismert okleveleit, arra nézve tájékozódást nyujt az általam összeállított bibliográfia a tartalomjegyzékkel és az egyetemre vonatkozó okiratok jegyzékével együtt, melyet a tőlem telhető utánjárással és kutatással törekedtem teljessé tenni. Hálás leszek mindazoknak, akik valamely hiányra rámutatnak, vagy valami új és érdemleges adattal járulhatnak hozzá adataimhoz .

vitéz Szabó Pál dr.